

8. АНАЛІТИКА

Уршуля Груца-Мьонсік,

доктор педагогічних наук

Інститут педагогіки Жешівського університету

м. Жешків, Польща

УДК 37.0:376-056.45

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЗДІБНОГО УЧНЯ ТА ЙОГО МОРАЛЬНИЙ ДИСКОМФОРТ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

В статті розглядаються особливості розвитку здібного ученика і його характерні риси, проаналізовані аспекти власних досліджень, які цікавлять одарених учнів, їх мотивація і бажання вчитися, брати участь в олімпіадах і конкурсах. Автор статті звертає увагу на необхідність створення в сучасній школі спеціальних програм навчання і надання одареним учням відповідного педагогічного і психологічного супроводу.

Ключевые слова: одаренный ученик, одаренность, творческие способности, современная система образования, олимпиады и конкурсы, внешкольные занятия, обучение.

The article deals with the peculiarities of development of gifted student and his characteristic features. The author analyses the chosen aspects of own researches concerning interests of the capable students, their motivation and desire to study and participate in contests and competitions and also underlines the necessity of creation of special educational programs for modern school and assurance the appropriate pedagogical and psychological care to the gifted students.

Key words: gifted student, talent, creative capabilities, modern system of education, contests and competitions, extracurricular lessons, studies.

Здібності були докладно проаналізовані протягом кількох десятиріч. Однак, до сьогодні не було однозначно сформульовано це поняття. Залежно від прийнятої теорії розвитку здібностей та їх функціонування, значення діапазону цього поняття обговорюється і трактується по-різному. Істотну роль у творенні виховного середовища для здібних дітей відіграє школа [10], яка також має величезний вплив на розвиток інтересів молоді та на формування їх моральних переконань [11]. Вважається, що здібні діти характеризуються вищою моральною вразливістю, у порівнянні зі своїми ровесниками, а високий рівень морального розуміння надзвичайно важливий для відповідного функціонування суспільства [1].

Поняття «здібність» частіше вживається, як «індивідуальні можливості ефективною діяльності у різних сферах» [6]. Словник психології визначає здібність, як

«умілість чи більш специфічні вміння в певній сфері, кожен складний, організований взірць поведінки, набутий через тренінг і вправи, який охоплює пізнавальні, перцептивні, моторичні чи суспільні здібності» [7]. Здібністю називається також «комплекс обмежуваних чинників і, пов'язаних з ними, функціонально психічних властивостей, що уможливають справне виконання різноманітних дій і більш складних завдань» [17]. Термін «здібність» частіше поєднується із загальними здібностями, інтелігентністю, шкільними здібностями, оскільки здібності пов'язані зі швидкістю вивчення, запам'ятовування та логічного мислення.

З поняттям «здібність» тісно пов'язана *обдарованість*. Під обдарованістю розуміється скеровані здібності, які часто визначаються, як спеціальні схильності або талант, тобто, такі властивості особистості, що дозволяють отримати високі досягнення в

конкретній сфері активності, наприклад, математиці, музиці чи образотворчому мистецтві [14].

Важливим поняттям, яке стосується здібностей і освіти здібних осіб, є термін «творчі здібності» для окреслення властивостей, що дозволяють помічати проблеми та їх розв'язання новим, незвичним і оригінальним способом. Здібності кожної людини пов'язані з активністю і діяльністю в конкретній галузі, дисципліні і сфері активності. Протягом багатьох років спостерігаються еволюційні зміни у сфері специфіки здібності, що пов'язано зі змінами у сферах активності, які виникають з розвитком науки, техніки і новітніх технологій. Все це призводить до того, що деякі види здібностей зникають, а з'являються нові типи схильностей у зв'язку з виникненням нових сфер активності, прикладом можуть бути інформаційні здібності.

Підкреслити також, що обдаровані особи набувають вміння швидше у порівнянні з людьми, які мають посередні здібності. Швидкість і рівень навчання пов'язані з видом і якістю здібностей. Здібності поділяють на елементарні, природні, предикатори (потенціальні), а також вирізняють складні, специфічно людські та реальні здібності [5]. Природні здібності розвиваються на підґрунті вроджених задатків у процесі формування, засвоєння вмінь та навиків і проявляються спонтанно в процесі розвитку індивіда. До цієї групи належать перцептивні, творчі, моторичні або суспільні здібності [14]. Складні здібності, таланти, специфічно людські здібності кристалізуються в процесі розвитку і формування в конкретних соціально-історичних умовах та розвиваються на ґрунті природних здібностей.

У підсумку зазначимо, що людина не народжується здібною, але протягом усього життя стає здібною. Це процес, який прогресує або також може відступати назад [3]. Кожна особистість володіє специфічною, індивідуальною системою здібностей і схильностей, розвиток яких обумовлений, як зовнішніми впливами, так і внутрішніми можливостями.

• Характеристика розвитку здібного учня

Здібні діти відрізняються видами схильностей та рівнем їх розвитку. Незвичайні здібності проявляються дуже рано. Встановлення факту обдарованості дитини є досить складним завданням і вимагає розпізнавання в найбільш ранньому віці. При цьому не можна забувати, що кожна дитина є особистістю і відрізняється від інших, тому повинна сприйматися з пошаною до її індивідуальності.

Як вважає Руф Л. Дебора, здібні діти від народження виявляють специфічні реакції, що дозволяють здогадатися про існування в них потенціалу, пов'язаного з обдарованістю. Такі діти налагоджують зоровий контакт після народження, не люблять залишатися на самоті, відчувають сильну потребу перебування з іншими особами, помічають багато речей, що відбуваються навколо них [14].

Обдаровані діти раніше, ніж ровесники, починають читати із розумінням і писати. Вони ставлять

безліч запитань, при цьому характерною ознакою цих питань є їх якість, абстрактні питання, що з'являються дуже рано, наприклад, в 2-річній дитини на рівні 4-річної дитини, а у дитини 8 років на рівні 15-річної. Такі діти можуть бути наполегливі у гонитві за знаннями і швидше, ніж ровесники, схоплюють те, «що важливе», а цікавляться скоріше тим, що незвичайне і оригінальне. Якщо вони мають змогу вибрати між відпочинком на подвір'ї чи читанням цікавої книжки, то без вагання обирають книжку, оскільки в інтелектуальних прагненнях знаходять і задоволення, і виклик [18].

Здібні діти мають чудову пам'ять та вміння концентрувати увагу одночасно на кількох речах. Рання інтелектуальна зацікавленість є нетиповою для їх віку, подібно, як вироблені дітьми методи рахування, бо поняття числа і величини вже опановані 4-річними дітьми. Здібні діти навчаються охоче, швидко і ефективно, але воліють працювати самостійно, згідно з власним планом. Окрім того, дітям швидко набридає виконання подібних завдань, а особливо повторення добре вивченого матеріалу.

Необхідно усвідомити, що виконання наступних двадцяти вправ на письмове ділення трактується здібними дітьми, як кара за свої здібності. Натомість, вони охоче розв'язують складні завдання зі змістом, в якому зможуть застосувати свої досконало опановані вміння [13]. Певна річ, що найбільший інтерес у дітей викликає новий матеріал. Своєрідною рисою обдарованих дітей є постійне незадоволення своїми досягненнями, величезні амбіції, перфекціонізм, але також зацікавленість двома речами, водночас, що не впливає парадоксально на зниження рівня їх концентрації уваги на завданнях та ефективності їх виконання. Якщо йдеться про особистість здібних дітей, то вони виявляють глибоку вразливість до чужих і власних почуттів, несправедливості і нещастя, а також багато часу проводять в уявному, мрійливому світі (мають уявного приятеля, з яким розмовляють), що може помилково інтерпретуватися, як уявна і тривожна відсутність (розмови з самим собою). Такі діти чутливі щодо критики, не приймають зауважень (навіть обґрунтованих), мають сильну потребу в досягненні результатів і прагнуть похвали, причому, не вміють (на початку) справлятися з невдачами [15]. Здібні діти мають чудове почуття гумору, так зване делікатне відчуття іронії і легкий «чорний» гумор.

Маленькі генії чудово почуваються в товаристві старших осіб і воліють бавитися зі старшими дітьми та дорослими. Розваги з ровесниками для них примітивно прості і нецікаві. Зазвичай, обдаровані діти рано виявляють лідерські здібності і користуються меншою популярністю серед ровесників, але така ситуація, як правило, змінюється з віком. У свою чергу, період дорослішання у таких дітей проходить важче, ніж у ровесників, вони критичні стосовно себе, знижується їх цікавість і пізнавальна активність, що відображається в несподівано низьких результатах навчання.

Отже, перші роки життя дитини мають особливе значення для її розвитку в пізніших періодах.

Відмінності у розвитку помітні вже у немовлят і рідше закріплюються в дошкільному віці. Варто підкреслити, що без підтримки середовища здібна дитина не має шансів цілковитого використання свого природженого потенціалу і не розвиватиме у повній мірі своїх схильностей.

• Характерні риси здібного учня

Вчителі доволі швидко орієнтуються, які учні більш здібні, а які менше, тому вчительські оцінки є, зазвичай, добрим показником майбутніх досягнень учнів. Зрозуміло, що інколи вчителі помиляються в оцінюванні або спостерігається несподіваний розвиток учня. Розпізнавання здібностей учнів – досить складний процес, однак, надзвичайно важливий, зважаючи на можливість відповідної стимуляції дітей. Істотним є раннє розпізнавання здібностей і схильностей дитини, оскільки початкові етапи їх розвитку впливають на подальший процес їх формування [16].

На визначення і розуміння поняття «здібний учень» впливають дві оцінки: суспільна і психологічна, які, на жаль, вкрай різні. «Здібний учень в суспільному розумінні (часто загальному і шкільному) – це такий учень, який добре вчиться, ввічливий, має зразкову поведінку та інші шкільні досягнення. Здібний учень у психологічному розумінні – такий учень, який має високий коефіцієнт інтелекту, значні досягнення, високий рівень творчості, тобто, його характеризує пізнавальний інтерес, він вміє відволіктись від стереотипних схем, може опинитися в новій ситуації, має помисли та ідеї щодо нових розв'язань старих проблем, не боїться нових ситуацій» [12].

Здібні та обдаровані учні, зазвичай, характеризуються комбінацією деяких рис, таких, як: вміння формулювати повні висловлювання і вести розмови з дорослою особою, володіння багатим словниковим запасом і високорозвиненими навичками читання, цікавістю і активністю в постановці запитань, вміння утримувати зосередженість, особливо у випадку цікавої тематики, схильність до складних розумових процесів, вміння абстрактно мислити, часто з використанням високих інтелектуальних здібностей, вміння використовувати збережену інформацію, завдяки досконалість пам'яті, почуття гумору, яке інші учні або вчителі можуть вважати «дивним», захоплення мовними забавами і словниковими іграми, негречна поведінка, особливо в хвилини нудьги або фрустрації, небажання терпіти невдачі, а інколи – невміння акцептувати власну неправоту, здібність поєднувати абстрактні поняття, багату уяву, нетерплячість до роботи на уроках, яка, на думку учнів, не має конкретної мети, широкої сфери загальних знань, надання переваги індивідуальній роботі і небажання працювати у групі, відсутність терпіння до ровесників, які повільніше пов'язують факти, та лідерські здібності [2]. Аналізуючи психологічну літературу, можна виділити 14 характерних рис, які інтенсивно проявляються у здібних учнів. Підставу пропонованих показників творять теорії: Дж. Піагетта, Х. Гарднера, Дж. Ф. Гілфорда і Р. Стернберга. До показників інтелектуальних здібностей відносять:

- вміння з легкістю висловлюватися;
- багатий словниковий запас;
- глибокі знання, які виходять за межі шкільних програм;
- широка сфера обізнаності в цікавих для індивіда галузях;
- систематичне читання;
- розуміння більш складного змісту інформації, порівняно зі звичайним учнем;
- змістовність висловлювання;
- логічність висновку;
- знаходження швидкого розв'язку в нових ситуаціях;
- вміння легко концентрувати увагу;
- спостережливість – звернення уваги на суттєві елементи;
- вміння з легкістю створювати просторові уявлення;
- застосування ефективних способів навчання і запам'ятовування інформації;
- відсутність труднощів у процесі навчання [4].

Слід також додати, що не завжди обдаровані діти отримують у школі гарні оцінки. Часто буває так, що учень з приводу частої постановки питань, рухової гіперактивності або інших проявів поведінки, створює клопіт для вчителя, що впливає на спосіб його оцінювання. Таким чином, можна помітити розбіжність між реальними здібностями учня і його шкільними успіхами. До найчастіше зараховуваних негативних рис деяких здібних учнів, що гальмують інтелектуально-емоційний розвиток, належать:

- труднощі у пристосуванні до групи;
- зарозумілість, вияви нехтування ровесниками і вчителями;
- егоцентризм, зосередженість на собі, «вимучування» вчителів;
- труднощі в переході від повідомлення до вміння, демонстрування енциклопедичних знань;
- емоційна несталість, несміливість або психомоторна гіперактивність, агресивна, або боязлива поведінка [12].

Підсумовуючи, слід зазначити, що, навіть, дуже здібний учень є, перш за все, дитиною, яка потребує часу і простору, щоб розвиватися, як особистість. Здібні діти повинні удосконалюватися не тільки інтелектуально, але також суспільно і емоційно. Потрібно дати їм можливість розвивати цінні здібностей співпраці, лідерства і неогоціацій (тобто, ведення переговорів).

• Дослідження – аналіз вибраних аспектів

Основними складовими мотивації здібних учнів є цікавість та інтерес. Цікавість сприяє тому, що учень звертає увагу на різні елементи навколишнього, культурного і соціального середовища. Все те, що для нього невідоме, він намагається пізнати, зрозуміти і поглибити. Розвинений, на підставі цікавості, інтерес веде до зміцнення пошукової домінанті і відкритої мисленнєвої позиції, саме такі ознаки характеризують здібних індивідів.

Наше дослідження охопило 200 учнів ліцеїв у віці 18–19 років. Підбір учнів для остаточної версії

аналізу був доцільний і складав 125 учнів, оскільки учні перевірялися середнім арифметичним оцінок в останньому зимовому семестрі навчального 2011/2012 року, яке складало більш, ніж 4,5, брали участь в олімпіадах і конкурсах та отримали високі результати, відповідно до опитувальника анкети, що стосувався здібностей. Проведений аналіз показав, що найбільша кількість анкетованих брала участь в олімпіадах або мовних конкурсах (32,8%). Друге місце займали учні з математичними вміннями (28,6%). Дещо менший відсоток респондентів брали участь у біологічних конкурсах (12,6%). Слід підкреслити той факт, що деякі учні охоче брали участь в хімічних або економічних олімпіадах (0,8%).

Подібні результати у своїх дослідженнях отримала М. Станьчак. Було визначено, що досліджувані здібні учні найбільш охоче брали участь в олімпіадах з математики (60,0%). Дуже популярні серед респондентів були мовні конкурси та олімпіади з фізики, що відповідно складають 39,2% і 19,2%. Велика група анкетованих брала участь в полоністичних олімпіадах і конкурсах (15,0%) [16].

Наступна проблема досліджень стосувалася рівнів, на яких відбувалася олімпіада або конкурс. Інформацію щодо цього питання проілюстровано в діаграмі, яка відображає результати власного опрацювання (див. рис.1).

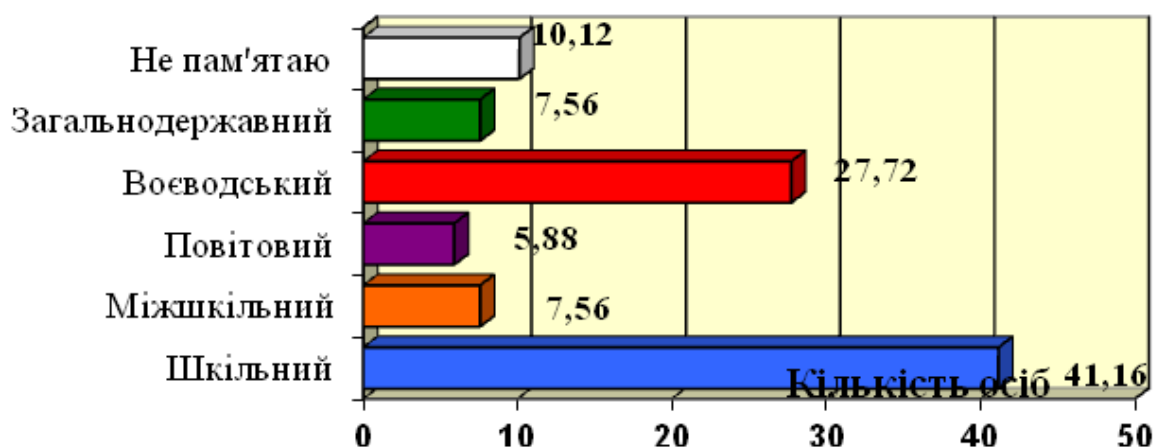

Рис. 1. Рівні, на яких відбуваються предметні олімпіади або конкурси

Помітно найбільший відсоток досліджуваних учнів брали участь в олімпіаді або конкурсі на шкільному рівні (41,1%). Велика група анкетованих (27,7%) зазначила, що олімпіада або конкурс відбувся на воєводському (обласному) рівні. Наступне місце зайняли одночасно учні, які брали участь в олімпіадах і конкурсах на міжшкільному і загальнодержавному шаблі (7,5%). Слід також підкреслити, що значний відсоток анкетованих не змогли надати жодної інформації при відповіді на це питання (10,1%). Оптимізм вселяє той факт, що велика група досліджуваних учнів бере участь в олімпіадах або предметних конкурсах, однак, зазвичай, участь у них закінчується на шкільному рівні. Слід також підкреслити, що багато обдарованих учнів з досліджуваної групи здобули високі результати на воєводському (обласному) шаблі, а також на загальнодержавному.

Здібні учні повинні дбати про всебічний розвиток своєї особистості, формувати в собі відкритість та креативність. Реалізації цих положень сприяє участь у позакласних заняттях, що є формою навчання, яке розвиває інтереси і таланти. Участь молоді в позакласних заняттях подає діаграма (див. рис. 2.).

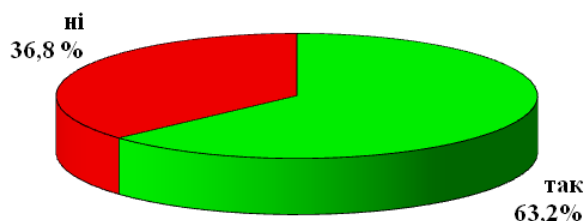

Рис. 2. Участь досліджуваних учнів у позакласних заняттях (джерело: власне опрацювання)

Аналіз результатів діаграми показує, що більша половина анкетованих учнів (63,2%) відвідує позакласні заняття, організовані в школі. Оптимізм викликає той факт, що така чимала група досліджуваних з допомогою цієї форми навчання розвиває власні інтереси і здібності. На жаль, помітний також чималий відсоток респондентів, які не відвідують і не отримують користі з позакласних занять (36,8%).

У проведених дослідженнях здійснено спробу ідентифікації джерел рішення здібних учнів про взяття участі у пропонованих школою формах позакласної роботи. Мотиви участі досліджуваних учнів у позакласних заняттях ілюструє табл. 1.

Таблиця 1

Мотивація участі досліджуваних учнів у позакласних заняттях

Мотивація	Досліджувана група	
	№	%
Інтереси	55	36,7
збагачення знань	47	31,3
нудьга, багато вільного часу	7	4,6
бажання взяти участь у цікавих заняттях	19	12,7
покращення оцінок	18	12,0
підготовка до конкурсів	4	2,7
Разом	150	100,0

* Респонденти мали можливість вибрати більш, ніж одну відповідь, тому результати не підсумовуються 125.

Аналіз даних вищезазначеної таблиці показує, що участь досліджуваних учнів, у більшості форм позакласних занять, зумовлена інтересами анкетованих (36,7%) та збагаченням наявних знань в цій галузі (31,3%). Трохи менший відсоток досліджуваних осіб керувалися бажанням взяти участь у цікавих заняттях (12,7%). Бажання покращити оцінки є також детермінуючим чинником, який зумовлює чималу групу досліджуваних до участі в різних формах позакласних занять (12,0%). Варто підкреслити, що частина здібних учнів відвідують позакласні заняття з причини нудьги та невміння розпоряджатися вільним часом (4,6%).

Проблему мотивації участі здібних учнів у позакласних заняттях порушувала також М. Станьчак і довела, що найбільша кількість анкетованих відвідують ті заняття, які розвивають їх інтереси 88,5% і поглиблюють знання у відповідній галузі 71,3% [16].

Чергова проблема, що розглядалася в дослідженнях, стосувалася сфери, в якій виявляють свої здібності досліджувані учні. Анкетовані мали відповісти на поставлене запитання: «В якій сфері ти виявляєш свої здібності?». Нижчеказана діаграма є ілюстрацією отриманих відповідей на це питання.

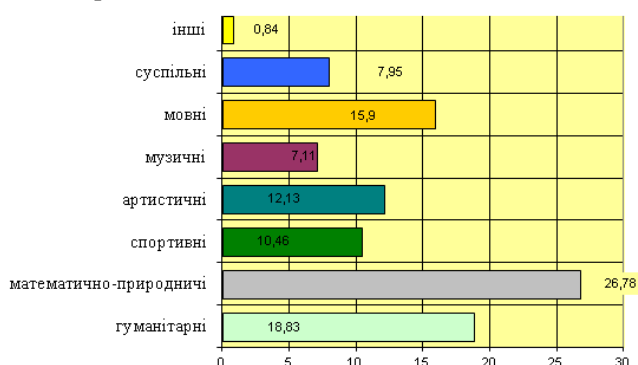

Рис. 3. Здібності досліджуваних учнів

Подані результати свідчать про те, що у групі досліджуваних учнів знаходилося найбільше анкетованих, які виявляли математично-природничі здібності (26,7%) На другому місці опинилися учні з гуманітарними здібностями (18,8%). Дещо менший відсоток респондентів характеризувався здібностями до іно-

земних мов (15,9%). До інших сфер здібностей учні закваліфікували танцювальні схильності (0,8%). Б. Дирда і М. Пекошевська зробили у своїх дослідженнях подібні висновки: з числа досліджуваних обдарованих учнів, аж 78% виявили математичні здібності [8].

Здібності випускників визначалися за відповідями респондентів щодо їх власних інтересів. Питання мало прихований характер, а досліджувані учні могли вибрати максимально три відповіді. Результати дослідження проілюстровані в табл. 2.

Таблиця 2

Інтереси досліджуваних учнів

Інтереси	Досліджувана група	
	№	%
Література	46	12,3
Комп'ютер	41	10,9
Музика	88	23,5
Подорож	69	18,4
Спорт	57	15,2
Фінанси	24	6,4
Допомога іншим	17	4,5
Моторизація	6	1,6
Будівництво	14	3,8
Інші	13	3,5
Разом	375	100,0

* Респонденти мали можливість вибрати більш, ніж одну відповідь, тому результати не підсумовуються 125.

Аналіз результатів з вищевказаної таблиці показує, що найбільший відсоток досліджуваних учнів цікавляться музикою (23,5%). На другому місці розташувалися подорожі (18,4%). Досліджувана молодь цікавиться також спортом і літературою, що відповідно складає 15,2% і 12,3%. Останнє місце зайняли інтереси, пов'язані з моторизацією (1,6%). Можна припускати, що цією галуззю більше цікавляться чоловіки, а в проведених дослідженнях домінували особи жіночої статі. До інших інтересів здібні учні зараховували: театр, танці та іноземні мови (3,5%).

Одне з питань, яке цікавило нас у дослідженні, стосувалося розвитку власних інтересів здібними учнями. Результати подані в табл. 3.

Таблиця 3
Розвиток інтересів досліджуваної молоді

Розвиток інтересів	Досліджувана група	
	№	%
Так	101	80,8
Ні	24	19,2
Разом	125	100,0

Джерело: власне опрацювання.

З наведених даних бачимо, що переважна більшість анкетованих розвивають свої інтереси (80,8%). Втішним є факт, що така численна група здібних учнів не марнує свого потенціалу і розвиває свої захоплення. Деяко менший відсоток респондентів (19,2%) стверджують, що не мають наміру нічого робити щодо розвитку своїх захоплень та інтересів. Можливо цей факт спричинений лінощами або відсутністю мотивації щодо формування своїх інтересів.

У дослідженні нас цікавило питання, яким чином здібні випускники розвивають свої власні інтереси. Питання мало відкритий характер, тобто, досліджувані мали повну свободу у формулюванні своєї відповіді. Результати дослідження проілюстровані в табл. 4.

Таблиця 4

Способи розвитку інтересів, запропоновані досліджуваними учнями

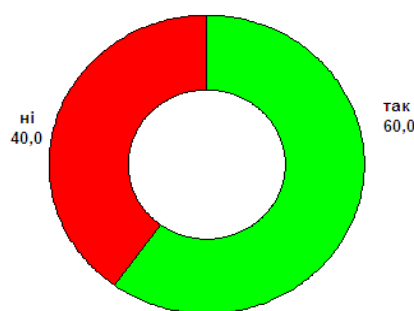
Способи розвитку інтересів	Досліджувана група	
	N	%
Займаюсь спортом	35	34,7
Переглядаю фільми	2	2,0
Відвідую позакласні заняття	18	17,8
Багато читаю	35	34,7
Веду блог	2	2,0
Багато подорожую	5	4,9
Займаюсь волонтерством	1	0,9
Вивчаю іноземні мови	2	2,0
Малюю	1	0,9
Разом	101	100,0

* Респонденти мали можливість вибрати більш, ніж одну відповідь, тому результати не підсумовуються 125.

Вищевказані результати демонструють, що найбільша кількість досліджуваних учнів (34,7%) розвиває свої інтереси, займаючись різними видами спорту; анкетовані найчастіше зазначали, що тренують мистецтво боротьби, належать до спортивної команди і займаються плаванням. Втішним є той факт, що така численна група респондентів активно проводить вільний час, розвиваючи при цьому свої захоплення. Велика група здібних учнів (34,7%) розвиває свої

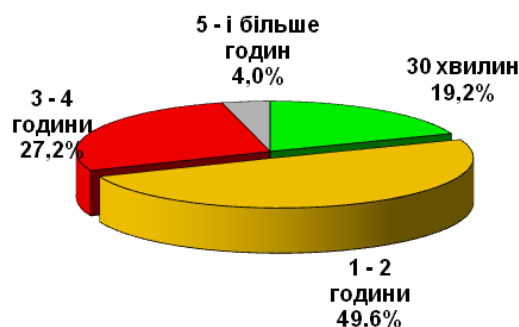
інтереси, читаючи книжки. Оптимізмом сповнює те, що у світі домінування комп'ютерів і сучасних технологій, знаходяться ще особи, які цікавляться літературою; учні найчастіше зазначали, що читають багато наукових та психологічних книжок. Менший відсоток досліджуваної молоді розвиває свої інтереси, завдяки участі в позакласних заняттях (17,8%). Прикро, але тільки один учень з усіх анкетованих розвиває свої захоплення, допомагаючи іншим людям у формі волонтерства (0,9%).

У суспільстві панує стереотип, що здібні учні є горезвісними «зубрилами» і дуже багато часу присвячують навчанню. У дослідженні здійснено спробу перевірити правдивість цього твердження. Відповіді на це питання демонструють діаграми (див. рис. 4 і 5).

Рис. 4. Бажання навчатися виявлене у досліджуваних учнів

Аналіз діаграми показує, що більша половина здібних учнів (60,0%) любить вчитися. Для 40,0% досліджуваних осіб навчання не викликає задоволення. Дослідження виявили, що більшість здібних учнів люблять поглиблювати свої знання і роблять це із задоволенням. Можна зробити висновок, що, на жаль, інша група досліджуваних учнів вчиться з примусу.

Рис. 5. Кількість годин, виділених на навчання молоддю (джерело: власне опрацювання)

Наведені результати демонструють, що майже половина анкетованих присвячує навчанню від 1 до 2 годин щоденно. Значно менше досліджуваних учнів навчається щодня, в середньому, від 3 до 4 годин. Варто також підкреслити, що деякі респонденти присвячують навчанню поза межами школи 5 і більше годин. Аналізуючи вищезгадані дані, можемо стверджувати,

що здібні учні не потребують багато часу на доучування, тому, що потрібні їм знання швидше засвоюють у школі, в порівнянні зі звичайними учнями.

Наступне питання стосувалося методів, з допомогою яких здібні учні засвоюють знання і пізнають світ. Результати власного дослідження ілюструє діаграма (див. рис. 6).

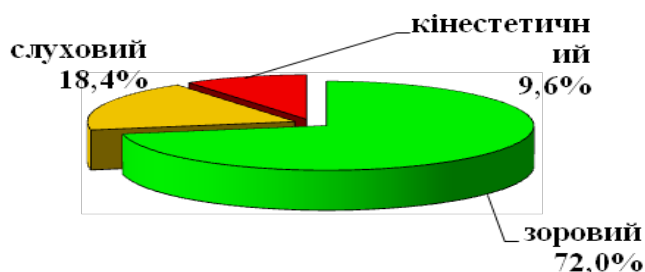

Рис. 6. Методи засвоєння знань досліджуваними учнями

Подані дані свідчать про те, що переважна більшість досліджуваних учнів (72,0%) навчаються через запам'ятовування, тобто, за допомогою методу зорового сприйняття. Найменший відсоток анкетованих (9,6%) пізнають світ і засвоюють знання через почуття дотику, нюху і смаку, тобто, кінестичним методом.

При визначенні здібностей досліджуваних учнів ставилось завдання, яке передбачало вибір максимально трьох характерних рис здібного учня. Результати дослідження подані у табл. 5.

Таблиця 5

Характерні риси здібного учня

Риси здібного учня	Досліджувана група	
	N	%
Слухняний	14	3,4
зразкова поведінка	19	4,7
має успіхи у навчанні	43	10,5
не ставить складних запитань	19	4,7
має почуття гумору	18	4,4
відстоює свої погляди і переконання	43	10,5
володіє багатим словниковим запасом	28	6,9
має широкий спектр інтересів	43	10,5
має багату уяву	23	5,6
має цікаві та оригінальні ідеї	35	8,6
володіє знаннями, які виходять за межі шкільної програми	34	8,3
володіє легкістю і сенсовістю вербальних висловлювань	30	7,4
спостережливий	35	8,6
легко концентрує увагу	24	5,9
Інші	0	0,00
Разом	408	100,0

* Респонденти мали можливість вибрати більш, ніж одну відповідь, тому результати не підсумовуються 125.

Аналіз результатів дозволяє стверджувати, що досліджувані учні найчастіше (10,5%) вважають здібного учня особою, яка захищає свої переконання і погляди, яка має гарні оцінки у школі та широкий спектр інтересів. Варто зауважити, що для інших респондентів здібний учень характеризується такими рисами, як: оригінальні ідеї (8,6%), спостережливість (8,6%) і легкість та сенсовість вербальних висловлювань (7,4%). Для деяких досліджуваних здібний учень асоціюється з ввічливою особою (3,4%). Слід зазначити, що ніхто з анкетованих не вказав на іншу ознаку, яка вирізняє здібного учня серед інших осіб.

Наступне питання, яке ставилося досліджуваним учням, стосувалося характерних для них рис. Питання носило прихований характер, анкетовані мали можливість вибрати риси з кількох варіантів відповіді. Відповіді респондентів продемонстровані в табл. 6.

Таблиця 6

Характерні риси досліджуваних учнів

Риси досліджуваних учнів	Досліджувана група	
	№	%
пізнавальна цікавість (допитливість)	70	16,1
спостережливість (помічає особливості, подібності та відмінності)	65	14,9
зацікавленість (у вибраній галузі)	70	16,1
захоплення читанням (багато читає)	48	11,0
творча уява (легко фантазують і відтворюють відомі образи)	38	8,7
концентрація і витривалість (у тому, що його цікавить)	43	9,9
самокритичність (ставить перед собою високі вимоги)	46	10,6
зрілість (прирівнюється до дорослого)	31	7,1
інтелектуальна моторність (інтелектуальне задоволення у розв'язанні проблем)	23	5,3
Разом	434	100,0

* Респонденти мали можливість вибрати більш, ніж одну відповідь, тому результати не підсумовуються 125.

Учні, які брали участь в дослідженні, найчастіше характеризувала пізнавальна цікавість або, так звана допитливість, а також зацікавленість, що виявлялась в певній галузі (16,1%). Значна група анкетованих вмiла також помічати особливості, схожості та відмінності (14,9%). Найменший відсоток досліджуваних учнів відчуває інтелектуальне задоволення у розв'язуванні різних проблем (5,3%). Як показує аналіз, здібний учень цікавиться світом і багатьма речима, а також багато часу присвячує вивченню літератури.

Аналізуючи здібності учнів, перед досліджуваними ставилося питання, що передбачало подання власної дефініції здібного учня. Питання мало

відкритий характер, це означає, що досліджувані мали повну свободу у формулюванні відповіді. З усіх відповідей вибрано десять, які повторювалися частіше. Результати цього дослідження подано нижче.

- Здібний учень легко засвоює знання, швидко навчається і досягає добрих результатів у навчанні.
- Здібний учень вміє без проблем впоратися з очікуваннями, завданнями і вимогами інших людей.
- Здібний учень вміє поєднувати факти, робити висновки так, щоб його знання не ґрунтувалися на сухій інформації, але використовувалися для пізнання світу.
- Здібний учень – це розумний, кмітливий учень.
- Здібний учень ставить перед собою високі вимоги.
- Здібний учень активно бере участь у заняттях.

При кожному випадку використовує можливість реалізувати свої прагнення.

- Здібний учень демонструє високі інтелектуальні здібності, вміє поводитися відповідно до ситуації, має визначений моральний кодекс, що захищає аргументаціями, а не використанням сили.
- Здібний учень сповнений амбіцій, необов'язково відмінник. Він не повинен бути найкращим, оскільки знає свою цінність.
- Здібний учень багато часу приділяє розширенню і поглибленню своїх інтересів та вмінь.
- Здібний учень – це творча особистість, терпляча і працелюбна.

Аналіз запропонованих досліджуваною групою дефініцій здібного учня показує, що всі респонденти сприймають його, як дуже позитивну особу, що відзначається інтелектуальним коефіцієнтом IQ, не має проблем з навчанням, а також вміє долати труднощі.

Підсумовуючи питання здібностей та інтересів обдарованих учнів, необхідно підкреслити, що переважна більшість досліджуваних (96,0%) брали участь в різноманітних олімпіадах і предметних конкурсах. Найбільшою цікавістю користувалися олімпіади і конкурси з іноземних мов (32,8%). Вони відбувалися в школі (41,1%), але деякі учні могли похвалитися досягненнями на вищому щаблі: воєводському (обласному) (27,7%) та загальнодержавному (7,5%).

Підкреслимо також, що більша половина досліджуваних учнів (63,2%) відвідують позакласні заняття, а головною мотивацією їх участі є особиста зацікавленість (36,7%). Досліджувані здібні учні проявляли найчастіше свої здібності в математично-природничій сфері (26,7%) та відзначали свою зацікавленість музикою (23,4%). Втішним є той факт, що переважна більшість досліджуваних (80,8%) розвивали та збагачували свої інтереси і захоплення, найчастіше, займаючись спортом (34,6%) та читаючи багато наукових книжок, особливо психологічних (34,6%). Оптимізмом сповнює також факт, що більшість здібних учнів вчать із задоволенням (60,0%), засвоюючи знання за допомогою зорового методу (72,0%). Анкетовані частіше виділяють на навчання від 1 до 2 годин щоденно (49,6%). Характерними рисами здібних учнів, які брали участь у дослідженні, найчастіше були допитливість (16,1%) і спостережливість (14,9%).

З вищезазначеного можемо зробити висновки.

В багатьох країнах інтерес до навчання здібних учнів виник значно раніше, ніж у Польщі. У польських школах не заперечується важливість цього питання, але проблема полягає у тому, як це зробити і чим скористатися у виконанні цього завдання.

Сучасна школа налаштована на загальне навчання. Вчителі працюють з посереднім учнем, змагаються зі слабким учнем і часто не вистачає часу на розвиток можливостей здібних учнів. Обдаровані учні нудьгують, не розвиваються в міру власних можливостей, знеохочуються, а, часом, навіть створюють виховні проблеми.

У молодших класах спостерігається занедбання у сфері опіки здібних учнів. Ранньошкільний період визнається психологами, як особливо значущий для розвитку інтелектуальних і спеціальних здібностей дитини та подальших її успіхів. Бракує зв'язної концепції, що стосується розвитку здібності на найбільш ранньому етапі навчання. Натомість існує потреба пошуку методів і здійснення діагностичних досліджень, скерованих на розпізнавання здібностей дітей, як і дій, що слугують оптимізації роботи школи у сфері розвитку здібностей дітей і молоді. Багато здібних дітей, які позбавлені відповідного догляду і викликають неприязнь оточення, не розвиваються в міру своїх можливостей, занедбують основні обов'язки, а їх досягнення неадекватні щодо здібностей.

Школа майже завжди була більше сконцентрована на роботі зі слабкими учнями, в яких з'являються труднощі з засвоєнням програмного матеріалу і особисті проблеми, тоді, як здібні діти викликали впевненість в тому, що вони завжди здатні впоратися самі, навіть, у складних ситуаціях. Більшість вчителів присвячують здібним учням набагато менше уваги, тому, що вони не вимагають допомоги в засвоєнні матеріалу, досягаючи високих результатів, не створюючи при цьому яких-небудь виховних проблем [14]. Лише знедавна почали сприймати здібних учнів, як групу дітей, яка вимагає створення для них відмінних і специфічних умов, що сприятимуть всебічному розвитку їх таланту. Таке піклування повинно виникати, передусім, з переконання, що ці учні є частиною національного багатства, які в майбутньому відіграватимуть істотну роль у розвитку цілого суспільства. Бажання створити спеціальні умови розвитку повинно диктуватися також фактом, що вони становлять незначний відсоток від усієї популяції, а інвестування в їх можливості, з самого початку, є певним внеском на майбутнє. У польських школах застосовувалося багато різноманітних способів у роботі зі здібними учнями, до найчастіше використовуваних належать:

- акселерація, яка може приймати різні форми (рання навчальна діяльність, подвійне заохочення, дострокове закінчення школи);

- збагачення програмних матеріалів (розширення сфери знань і збільшення кількості завдань);
- профілювання освітніх програм;
- школи для особливо обдарованих у різних галузях;
- розвиток інтересів і зацікавлень;
- впровадження інтенсивних методів навчання;
- олімпіади та конкурси [12].

Метою сучасної школи є надання учням стимулюючого навчального досвіду, що розвиває незалежність, підтримка власної ініціативи дітей, можливість працювати, з використанням вищих розумових функцій та можливість розвитку конкретних здібностей і талантів. Це досить парадоксальні передумови, тому, що діти розвиваються в різному темпі і мають різні розвивальні та освітні потреби. Вчитель, який має в класі здібного учня, знаходиться в складній ситуації, тому, що мусить бути сконцентрований на реалізації програми з цілим класом, що, як правило, містить нагородження доброго відтворення програмного матеріалу, виконання доручень, рецептивних завдань, в яких відсутні елементи жвавості, оригінальності і радості та майже немає нагоди для постановки запитань.

У підсумку зазначимо, що в сучасній системі освіти бракує цілісних методів роботи з обдарованим учнем. Однак, необхідно ствердити, що впроваджується більше вдосконалень, що мають на меті покращення рішень, які застосовувалися до сьогоднішнього дня.

Система шкільного навчання стає більш еластичною, надається більша свобода у підборі навчального матеріалу та організації навчально-виховного процесу, все частіше методи і форми навчання набувають індивідуально-особистісного спрямування. Завданням сучасної школи є забезпечення здібним учням педагогічного і психологічного піклування. Вчителі повинні поважати їх потреби, які виникають з особливих інтелектуальних та емоційних можливостей. Створення спеціальних програм навчання сприятиме гармонійному розвитку здібних дітей. Потрібна сприятлива і позитивна атмосфера навколо таких учнів, щоб діти, наділені особливими здібностями і талантами, могли якнайкраще розвивати їх для власної та суспільної користі.

Використані літературні джерела

1. *Груца-Мьонсік У.* Порівняльна характеристика польсько-українського волонтерства в контексті морального розуміння / Уршуля Груца-Мьонсік. – Кам'янець-Подільський: Каліграф, 2010. – 140 с.
2. *Bates J., Munday S.*, Dzieci zdolne, ambitne i utalentowane. – Warszawa: wyd. Liber, 2005. – S. 11-12.
3. *Bieluga K.*, Rozpoznawanie i stymulowanie cech inteligencji oraz myślenia twórczego w domu i szkole. – Kraków: Impuls, 2009. – S. 10.
4. *Bieluga K.*, Nauczycielskie rozpoznawanie cech inteligencji i myślenia twórczego. – Kraków: wyd. Impuls, 2003.
5. *Borzym I.*, Uczniowie zdolni. Psychologiczne i społeczne determinanty osiągnięć szkolnych. – Warszawa: wyd. PWN, 1979.
6. *Borzym J., Kruszewski K.*, Praca z uczniem zdolnym. Indywidualizacja kształcenia // K. Kruszewski (red.) Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela. – Warszawa: wyd. PWN, 1991.
7. *Colman A. M.*, Słownik Psychologii. – Warszawa: PWN, 2009. – S. 897.
8. *Dyrda B., Piekoszowska M.*, Aspiracje edukacyjne i zawodowe uczniów zdolnych // Wychowanie na co dzień. – Toruń, 2008. Nr 3. – S. 14-19.
9. *Eby J., Smutny J.*, Jak kształcić uzdolnione dzieci i młodzież. – Warszawa: wyd. WsiP, 1998. – S. 215.
10. *Gruca-Miąsik U.*, Wspierająca funkcja edukacji moralnej w wychowaniu i rozwijaniu talentów młodzieży // Odkrywanie talentów. Wybrane problemy diagnozy, wspierania rozwoju i edukacji / (red.) K. Barłóg, A. Mach, M. Zaborniak-Sobczak. – Rzeszów: Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. – S. 140-163.
11. *Gruca-Miąsik U.*, Kształtowanie przekonania moralnych młodzieży wyzwaniem dla współczesnej edukacji i pracy socjalnej // Tokárová Anna (ed.): Fenomen premeny vo vzdelávaní, kvalifikácii a sociálnej pomoci. – Prešov-Rzeszów: Potenciál, 2011. – S. 153-170.
12. *Hlobil A.*, Działalność szkoły we wspomaganii rozwoju ucznia zdolnego. – Kraków: Impuls, 2010.
13. *Lewis G.*, Jak wychowywać utalentowane dziecko. – Poznań: Rebis, 1998.
14. *Limont W.*, Uczeń zdolny. – Gdańsk: wyd. GWP, 2010.
15. *Partyka M.*, Zdolni, utalentowani, twórczy. – Warszawa, 1999. – S. 54.
16. *Stańczak M.*, Zaspokajanie potrzeb ucznia zdolnego w szkole. – Olsztyn: wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2009.
17. *Szumski G.*, Dobór i kształcenie uczniów zdolnych. – Warszawa: wyd. Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, 1995.
18. *Tyszkowa M.*, Zdolności, osobowość i działalność uczniów. – Warszawa: PWN, 1990.